

แนวความคิดทางด้านการเมืองและการศึกษากับบทบาททางการศึกษา
ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

นางสาวศิริ พุทธมาศ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคณะหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2529

ISBN 974-566-291-7

011878

17440696

POLITICAL AND EDUCATIONAL THOUGHTS AND EDUCATIONAL ROLES OF
CHAOPHRAYA THAMMASAKMONTRI (SANAN THEPHATSADIN NA AYUDHYA)

Miss Siri Phutthamat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

For the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1986

หัวข้อวิทยานิพนธ์

แนวความคิดทางค่านิยมเมืองและการศึกษากับบทบาททางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

โดย

นางสาวศิริ พุทธมาศ

ภาควิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์

รองศาสตราจารย์ ปิยนาด มุนนาค

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคำหลักสูตรปริญญาโท

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.สรชัย พิศาลบุตร)

รักษาการในตำแหน่งรองคณบดีฝ่ายวิชาการ

ปฏิบัติราชการแทนรักษาการในตำแหน่งคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ วิลาสว่างค์ พงศ์บุตร)

..... กรรมการ
(นางสาววารุณี ไอสถารมย์)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ปิยนาด มุนนาค)

หัวข้อวิทยานิพนธ์   แนวความคิดทางด้านการเมืองและการศึกษากับบทบาท
 ทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
 (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
 ชื่อนิสิต   นางสาวศิริ พุทธิมาศ
 อาจารย์ที่ปรึกษา   ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ จิตทเวทย์
    รองศาสตราจารย์ ปิยนาด นุนนาค
 ภาควิชา   ประวัติศาสตร์
 ปีการศึกษา   2528

บทคัดย่อ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นเสนาบดี
 กระทรวงธรรมการคนเดียวที่ได้มีโอกาสในการจัดการศึกษาของชาติทั้งในช่วงก่อนและ
 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

บทบาททางการศึกษาของท่านเป็นสิ่งที่สอดคล้องและสัมพันธ์กับนโยบายรัฐ
 ในทั้งสองช่วงเวลา กล่าวคือ ในยุคที่ไทยมีการปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 นั้น บทบาททางการศึกษาของท่านมีส่วนโดยตรงในการเร้าความรู้สึกในเรื่องรักชาติและ
 คึงความภักดีมาสู่องค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นศูนย์กลางของระบอบการปกครอง ในยุคที่ไทย
 มีการปกครองโดยระบอบรัฐธรรมนูญ บทบาททางการศึกษาของท่านได้มีส่วนในการให้
 ความรู้เรื่องการเมืองการปกครองในระบบใหม่ ย้ำเน้นให้เห็นความสำคัญและพิทักษ์ไว้ซึ่ง
 กฎหมายรัฐธรรมนูญอันเป็นสัญลักษณ์ของการปกครองในระบบใหม่

การที่ท่านมีแนวความคิดว่า การศึกษาคควรมีฐานะ เป็นส่วนย่อยในโครง
 สร้างสังคมรูปแบบในการจัดการศึกษาคควร เปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงทาง
 การเมือง เป็นเหตุผลสำคัญส่วนหนึ่งของการมีบทบาททางการศึกษาคดังกล่าว เหตุผล
 ในอีกส่วนหนึ่งนั้นน่าจะอยู่ที่แนวความคิดทางการเมืองของตัวท่านเอง ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลง
 แปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลง
 การปกครอง 2475

Thesis Title Political and Educational Thoughts and
Educational roles of Chaophraya Thammasakmontri
(Sanan Thephatsadin Na Ayudhya)

Name Miss Siri Phutthamat

Thesis Advisor Professor Wit Wisadavet, Ph.D.
Associate Professor Piyanart Bunnag

Department History

Academic Year 1985

ABSTRACT

Chaophraya Thammasakmontri (Sanan Thephatsadin Na Ayudhya) was the only Minister of Public Instruction who played a part in the organization of the national education both before and after the end of the absolute monarchy in 1932.

His role in education was closely related to government policy during both period. During the era when Thailand was ruled by the absolute monarchy, his role in education was directly involved in the arousal of patriotism and drew public loyalty towards the monarch, who was at the centre of the system of government. During the time when Thailand came under constitutional rule, he played a part in the imparting of knowledge about the new system of government. He stressed the importance of and upheld the constitution which was the symbol of government in the new system.

His belief that education formed a minor part in the

social structure, so that political changes must be followed by reform in the organization of education, was an important reason why he played such a significant role in the national education. Another reason lay in his own political principles which underwent a change from belief in the absolute monarchy to support for constitutional government during the period after the end of the absolute monarchy in 1932.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่าย ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ และ รองศาสตราจารย์ ปิยนาด นุนนาค ได้กรุณาให้ทั้งคำแนะนำ กำลังใจ และความเข้าใจ ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ของการเตรียมร่างวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ชิตา สาระยา ศาสตราจารย์ วิลาสวงศ์ พงศบุตร และคุณวารุณี ไอสถารมย์ ที่ได้กรุณารับเป็น กรรมการสอบ และได้ให้คำแนะนำอันมีคุณค่า

ขอขอบคุณเพื่อนรุ่นพี่ รุ่นน้อง และเพื่อนร่วมรุ่นที่ได้ให้คำแนะนำ กำลังใจ และความช่วยเหลืออย่างดีเสมอมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับ คุณศิริรักษ์ ศิวารมย์ คุณสันติ บัณฑิตพรหมชาติ คุณสุรางค์ ชนพันธ์ชัยพงศ์ คุณมานพ ดาวรรวัฒน์สกุล คุณจุมพฏ ขวดีคานนท์ คุณเสาวลักษณ์ เปล่งแสงศรี และขอกราบขอบพระคุณ สำหรับน้ำใจทุก ๆ อย่างที่ได้รับจาก อาจารย์ ดร.ธีรวัฒน์ ณ ป้อมเพชร

ศิริ พุทธมาศ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ข
บทนำ.....	1
บทที่	
1 แนวความคิดทางด้านการเมืองและการศึกษากับบทบาททางการศึกษา ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในช่วงต้นของชีวิตจนลาออกจาก ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (พ.ศ.2419-2469).....	4
ชีวประวัติของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ.อยุธยา).....	5
แบบแผนในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติราชการของเจ้าพระยา ยาธรรมศักดิ์มนตรี.....	13
แนวความคิดทางด้านการเมืองและการศึกษาของเจ้าพระยา ยาธรรมศักดิ์มนตรี.....	21
ก. ทักษะที่มีต่อการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์..	21
ข. แนวความคิดทางด้านการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์ มนตรี.....	34
1. ความหมายของการศึกษา.....	34
2. วิธีการสอน.....	36
3. ประโยชน์ของการศึกษา.....	38
4. บทบาทของโรงเรียนในสังคม.....	41
บทบาทด้านการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี.....	44
ก. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464	44
1. การอบรมพลเมืองให้เป็นพลเมืองดี.....	45
2. การใช้นโยบายผสมกลมกลืนระหว่างชนในชาติเพื่อ	

	สร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชาชน...	47
3.	การจัดการศึกษาเพื่อโอกาสในการ คัดเลือกบุคคลผู้เหมาะสมเข้ามารับราชการและผลิตบุคคลากรที่มีการศึกษาสูงไว้ประกอบอาชีพที่ต้องใช้ความชำนาญพิเศษ.....	50
ข.	การแต่งแบบสอนอ่านธรรมจรรยา.....	54
1.	จุดมุ่งหมายของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในการแต่งแบบสอนอ่านธรรมจรรยา.....	57
2.	ความเป็นมาของแบบสอนอ่านธรรมจรรยา.....	58
3.	เนื้อหาของแบบสอนอ่านธรรมจรรยากับการสร้างรัฐชาติและการสร้างความรักที่ต่อองค์พระมหากษัตริย์.....	61
	ความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดทางด้านการเมืองและการศึกษา กับบทบาททางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี..	67
2	แนวความคิดทางด้านการเมืองและการศึกษากับบทบาททางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีภายหลังจากการลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการจนถึงแก่อสัญกรรม (พ.ศ. 2469-2486).....	71
	การลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ.....	71
	การดำเนินชีวิตของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีภายหลังจากการลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการจนถึงแก่อสัญกรรม....	75
	แนวความคิดทางด้านการเมืองและการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี.....	78
ก.	ความคลี่คลายของแนวความคิดทางการเมืองจากความนิยมในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ.....	78
1.	แนวความคิดที่มีต่อสภาวการณ์เศรษฐกิจตกต่ำในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1.....	80
2.	แนวความคิดที่มีต่อสภาวการณ์ทางการเมืองไทยในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475.....	88

3. ทิศนะที่ต่อการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ.....	94
4. แนวความคิดที่มีต่อสภาพการณ์ทางการเมืองไทยในช่วง หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475.....	98
ข. แนวความคิดทางด้านการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี บทบาทด้านการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี.....	106 110
ก. การวางแผนการศึกษาชาติ 2475.....	112
ข. การขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปตามบทบัญญัติแห่ง รัฐธรรมนูญ.....	113
ค. การแต่งแบบสอนอ่านใหม่.....	116
1. จุดมุ่งหมายของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในการแต่ง แบบสอนอ่านใหม่.....	116
2. ความเป็นมาของแบบสอนอ่านใหม่.....	117
3. เนื้อหาของแบบสอนอ่านใหม่กับการสร้างสำนึกในสิทธิ และหน้าที่ของประชาชนในระบอบใหม่.....	121
ความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดทางด้านการเมืองและการศึกษา กับบทบาททางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี.....	126
บทสรุป.....	128
บรรณานุกรม.....	134
ภาคผนวก.....	152
ประวัติผู้เขียน.....	153

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประวัติศาสตร์ไทยในช่วงการขยายตัวของอารยธรรมตะวันตกในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นยุคสมัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง นอกจากในแง่ของการเป็นพื้นฐาน สำหรับการทำความเข้าใจสังคมไทยยุคปัจจุบันแล้ว ยังมีความสำคัญในตัวเองในแง่ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสูงทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม อีกด้วย

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วงดังกล่าว นับว่าเป็นผู้มีบทบาท อย่างสำคัญในการจัดการศึกษาของชาติในเวลานั้น กล่าวคือ นอกจากท่านจะเป็นเสนาบดี กระทรวงธรรมการคนแรกที่ได้รับการศึกษาทางด้านวิชาครูโดยตรง ทั้งจากภายในและ ต่างประเทศแล้ว ท่านยังเริ่มต้นชีวิตราชการด้วยการโตเต่าจากตำแหน่งนักเรียนสอน โรงเรียนตัวอย่าง จนได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่งเป็นตำแหน่ง สูงสุดในหน่วยงานที่ท่านสังกัดอยู่ถึง 2 ระยะ คือ ระยะที่มีการปกครองโดยระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2459-2469) และในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง 2475 (พ.ศ. 2475-2476)

งานวิจัยส่วนใหญ่ที่ศึกษาเรื่องเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มักให้ความสนใจ กับบทบาททางด้านการศึกษาของท่าน มากกว่าให้ความสนใจต่อแนวความคิดที่อยู่ เบื้องหลังบทบาทดังกล่าว ทั้ง ๆ ที่การทำความเข้าใจกับแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลัง อาจช่วยให้เราเข้าใจบทบาททางด้านการศึกษาของท่านได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นก็ตาม

ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงให้ความสนใจกับแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลัง บทบาททางด้านการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์ ทั้งทางด้านการเมืองและการศึกษา โดยทำการศึกษาแนวความคิดควบคู่ไปกับการศึกษามหาบททางด้านการศึกษาของท่าน ด้วยความหวังว่า ผลที่ได้จากการวิจัยจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจเรื่องเจ้าพระยา ธรรมศักดิ์มนตรี ตลอดจนช่วยเสริมภาพรวมทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาที่ทำการ ศึกษาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดทางค่านิยมเมืองและการศึกษาของ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกับบทบาทค่านิยมการศึกษาของท่าน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาแนวความคิดของบุคคล จำเป็นที่จะต้องพิจารณาแนวความคิดของ
เขาทั้งระบบทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การพิจารณาแนวความคิดของเขาในส่วนที่ตรงการศึกษา
สำหรับกรณีการศึกษาแนวความคิดทางค่านิยมเมืองและการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์
มนตรี จำเป็นต้องพิจารณาแนวความคิดค่านิยมอื่น ๆ ของท่านควบคู่กันไปด้วย เช่น
เป้าหมายในการดำเนินชีวิต, อุดมคติในการทำงาน, ความเชื่อ, ความหวัง ฯลฯ
ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจแนวความคิดค่านิยมเมืองและการศึกษา
ของท่านในลำดับต่อไป

เนื่องจากจุดเน้นในการศึกษาเรื่องแนวความคิดของบุคคล อาจทำให้เรื่อง
ราวที่ศึกษาต่างกันไปได้อย่างสำคัญ ในกรณีนี้หากให้ความสำคัญกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์
มนตรีในฐานะที่ท่านเป็นนักการศึกษาหรือครูแล้ว ก็อาจทำให้เรื่องราวออกมาในลักษณะ
ที่ต้องเริ่มต้นศึกษาจากแนวความคิด และบทบาทค่านิยมการศึกษาของท่านก่อน แล้วให้ความ
สนใจกับเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในภายหลัง ซึ่งจะทำให้แนวความคิดและบทบาทค่านิยม
การศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้รับการย้ำเน้นให้มีความสำคัญยิ่งขึ้น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสนใจกับแนวความคิดค่านิยมเมืองและการศึกษาของ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในระดับที่เท่าเทียมกัน โดยกระทำควบคู่ไปกับการศึกษา
บทบาทค่านิยมการศึกษาของท่านเนื่องจากพิจารณาเห็นว่า การศึกษาแนวความคิดและบทบาท
ของบุคคลในโครงสร้างการเมืองการปกครองนั้น ไม่อาจพิจารณาได้แต่เพียงว่าเขา
มีหน้าที่การงานอย่างไร แล้วให้ความสนใจเฉพาะแนวความคิดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ
หน้าที่การงานของเขาเท่านั้น แต่จำเป็นต้องพิจารณาทั้งแนวความคิดในส่วนที่เกี่ยวข้อง
กับหน้าที่การงาน และแนวความคิดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองควบคู่กัน
ไป ทั้งนี้เพราะแนวความคิดทั้งสอง มีความสัมพันธ์และช่วยเกื้อหนุนในการทำความเข้าใจ
ซึ่งกันและกัน

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้าและวิจัย

การศึกษาแนวความคิดทางด้านการเมืองและการศึกษากับบทบาทด้านการศึกษาของ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พิจารณาจากเอกสารที่เป็นข้อเขียนพร้อม ๆ กับพิจารณาพฤติกรรมที่ท่านแสดงออกในแต่ละช่วงเวลา สำหรับเอกสารที่เป็นข้อเขียนที่เกี่ยวกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีทั้งงานเขียนของตัวท่านเอง งานเขียนที่เกี่ยวกับตัวท่านโดยบุคคลร่วมสมัย และงานเขียนที่ค้นคว้ารวบรวมขึ้นในภายหลัง สำหรับเอกสารทั้ง 3 ประเภทนี้ ผู้เขียนให้ความสนใจในระดับที่เท่าเทียมกัน เนื่องจากเห็นว่าเอกสารแต่ละประเภท ต่างก็มีข้อเด่นและข้อค้อยอยู่ในตัวของมันเอง ดังนั้นคุณประโยชน์ที่พึงได้รับจากหลักฐานทั้ง 3 ประเภท จึงขึ้นอยู่กับเทคนิควิธีของผู้ศึกษาเป็นสำคัญ

ระยะเวลาในการศึกษาเริ่มต้นในทศวรรษ 2420 และจบลงในทศวรรษ 2480 ตามระยะเวลาที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีชีวิตอยู่ คือ พ.ศ. 2419-2486 โดยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ก่อนหน้าและหลังจากนี้ จะได้รับการพิจารณาในฐานะส่วนประกอบเพื่อสร้างความเข้าใจช่วงเวลาการศึกษาให้ดีขึ้นเท่านั้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้

1. เข้าใจอิทธิพลของการเมืองการปกครองที่มีต่อการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. เข้าใจแนวความคิดด้านการเมืองและการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ตลอดจนบทบาทด้านการศึกษาของท่าน อันจะช่วยเสริมภาพรวมทางประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

หมายเหตุ

คำที่ใช้เรียกเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะใช้คำว่า "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี" โดยตลอด นอกจากส่วนที่ได้คัดลอกข้อความมาจากเอกสารอ้างอิงต่าง ๆ ก็จะใช้ชื่อที่ปรากฏอยู่ในเอกสารฉบับนั้น (โปรดดูภาคผนวก)